

УДК 378.147:130.2

ІРИНА ШИНГОФ, старша викладачка, кафедра
суспільно-гуманітарної освіти, Донецький обласний
інститут післядипломної педагогічної освіти, Україна
ORCID ID 0000-0002-9343-0792
sh.iryana28@gmail.com

КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО САМОРОЗВИТКУ ВЧИТЕЛЯ-ФІЛОЛОГА

IRYNA SHYNHOF, Senior Lecturer at the Department of
Social and Humanitarian Education Donetsk Regional
Institute of Postgraduate Pedagogical Education, Ukraine

CULTUROLOGICAL APPROACH TO THE FORMATION OF PROFESSIONAL SELF-DEVELOPMENT OF THE LANGUAGE AND LITERATURE TEACHER

У статті проаналізовано погляди провідних європейських та українських науковців на роль культури у формуванні саморозвитку особистості. Акцентовується увага на необхідності розглядати освітній процес у контексті культурного розвитку й орієнтуватися на вільне виявлення людиною своєї індивідуальності для саморозвитку та самовизначення. Обґрунтовано застосування діалогічного та творчого сенсів культури, систематизовано етапи самовиховання за І. Зязюном. Подано авторську систему впровадження культурологічного підходу в післядипломній педагогічній освіті.

Ключові слова: культура, культурологічний підхід, саморозвиток, післядипломна педагогічна освіта, учитель-філолог.

Summary. The article analyzes the views of the leading European and Ukrainian scholars on the role of culture for personal development. It is emphasized that one should view the educational process in the context of cultural development and focus on the free self-discovery for self-development and self-determination. The application of the dialogic and creative meanings of culture is substantiated. The stages of self-education according to I. Ziazun are systematized. The author's system for introduction of the culturological

approach in postgraduate pedagogical education is provided.

Key words: culture, culturological approach, personal development, postgraduate pedagogical education, language and literature teacher.

Мета: визначити особливості культурологічного підходу до формування особистості, довести доцільність застосування професійного розвитку вчителя-філолога в післядипломній педагогічній освіті.

Постановка проблеми в загальному вигляді. У сучасних умовах глобалізаційних і технологічних змін, коли процеси гуманізації та гуманітаризації суспільства набувають усе більшої значущості, зростає цінність знань, здатність засвоювати їх на творчому рівні, що актуалізує увагу до розвитку культурологічних підходів до побудов системних уявлень про культуру професійного саморозвитку особистості. Як стверджував видатний учений-культуролог С. Кримський, "нації виходять із кризи завдяки культурі, релігії, ідеї державності" (Кримський, 2018). Сьогодні, коли українська освіта, наполегливо прагнучи змін, шукає відповіді на численні виклики, що перешкоджають її оновленню, твердження вченого переконують нас у важливості з'ясувати особливості культурологічного підходу в питаннях формування культури професійного саморозвитку педагога. Одним з важ-

ливих компонентів методологічної бази дослідження феномена професійного саморозвитку вчителя є культурологічний підхід, відповідно до якого освітній процес розглядається як культурний хід розвитку, що створює умови для вільного виявлення людиною своєї індивідуальності, для саморозвитку та самовизначення особистості у світі культурних цінностей.

У Педагогічній Конституції Європи йдеться про те, що сучасний педагог покликаний володіти навичками "soft skills" ("м'які/гнучкі навички"), оволодіння якими наочно складно виявити: "комунікативні, командні, ораторські, лідерські й т. ін.". Важливо розвинути особисті якості, універсальні навички, оскільки вони сприяють "професійному саморозвитку й самоствердженню". У документі окреслено необхідність працівникові освіти плекати власну культуру та з повагою ставитися до інших культур, формувати крос-культурні цінності (Педагогічна Конституція Європи. Преамбула. Вища освіта України, 2013).

У Державному стандарті базової середньої освіти (2019) так само наголошується на важливості культурологічного підходу: "Культурна компетентність передбачає здатність до розуміння й пошанування творчого способу вираження та передачі ідей та смислів у різних культурах і через різні види мистецтва й інші культурні фор-

ми; розуміння, розвиток і вираження власних ідей та відчуття своєї ролі в суспільстві в різні способи і в різних умовах" (*Державний стандарт базової середньої освіти, 2019, с. 4*).

Аналіз досліджень і публікацій.

Освіта передбачає формування особистості, яка усвідомлено прагне до саморозвитку, творчості: вона цінує знання, має сформовані компетентності, що сприяють навчатися впродовж життя, розвивати й удосконалювати духовно-моральні якості, яка мотивована до особистісного, професійного самозростання, здатна до саморефлексії. Ще І. Кант культурою вважав "набуття розумною істотою здатності ставити будь-які цілі взагалі...", надаючи великого значення свободі вибору (*Кант, 1966, с. 464*). Теорію культурології розробляли вчені: Е. Дюркгейм, М. Каган, О.Лосев, А. Тойнбі, Уайт, О. Шпенглер та інші. О. Шпенглер, один з основоположників сучасної філософії культури, вважав, що культура є найвищою цінністю, завдяки якій відбувається прогрес, вона покликана пронизувати всі сфери життя. На думку вченого, "великі художники і великі витвори мистецтва – це витвори природи. Світ – природа є витвором душі; так само і абсолютний художній витвір є витвором душі: і те, й інше невимушені, не залежать від вибору, необхідні". Отже, відповідно до вчення О. Шпенглера, культура покликана бути невід'ємною складовою розвитку суспільства (*Шпенглер О., 1922*). Визначальне значення в розвитку вчення про саморозвиток особистості відіграє концепція Е. Дюркгейма про культ індивіда, який сам повинен стати суб'єктом прав і обов'язків. Водночас філософ стверджував необхідність існування "морального індивідуалізму", оскільки, на його думку, "культ людського індивіда – це творення суспільства. Воно встановило цей культ" (*Durkheim, 2009, p. 29*).

На необхідності повернути освіту в культуру, надати їй функцій культурозбережувального і культуротворчого процесу наголошувала С. Бондаревська. Відповідно до цих тенденцій, "якісною визнається така освіта, яка повноцінно виконує свої фундаментальні функції – людиноутворюваль-

ного, особистісно-орієнтованого, культуровідповідного, наукомісткого та високотехнологічного процесу, ключовим питанням модернізації виховання є створення адекватного до завдань сучасної освіти культурно-освітнього середовища" (*Бондаревська, 2012*).

Закономірно випливає висновок В. Фрицок, яка стверджує, що культурологічний підхід "розкриває єдність аксіологічного, діяльнісного й індивідуально-творчого аспектів культури й розглядає людину її суб'єктом, головною дійовою особою". Ціннісні орієнтації на безперервний професійний саморозвиток, створені в культурі надбання, зокрема ідеали, орієнтовані на безперервний професійний саморозвиток, "лише тоді можуть бути органічно сприйняті індивідом і привласнені ним на особистісному рівні, якщо вони пережиті особистістю, прийняті нею емоційно, а не тільки зрозумілі та засвоєні раціонально" (*Фрицок, 2017, с. 43*).

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із ключових компонентів методологічної бази дослідження феномена професійного саморозвитку вчителя є культурологічний підхід, відповідно до якого освітній процес розглядається як культурний хід розвитку, що створює умови для вільного виявлення людиною своєї індивідуальності, саморозвитку та самовизначення особистості у світі культурних цінностей. О. Кучерявий обґрунтовує поняття "культура", стверджуючи, що вона, гармонійно поєднуючи матеріальні й духовні цінності, є "наскрізною характеристикою як міри розвитку сутнісних сил людини в статусі суб'єкта творчої дії, пов'язаною з минулою і сучасною реальністю світобачення, єдиним зрізом усіх сфер людської діяльності, системою її регулятивів і формоутворювальних основ – цінностей – цілей, принципів організації, способів і технологій здійснення, основною соціальною функцією якої є людинотворчість, а метою – формування певного типу особистості, збереження й передача суспільного досвіду" (*Кучерявий, 2019, с. 82*).

У новітній час інтерес до розробки культурологічного підходу в освіті

серед філософів, соціологів, педагогів і психологів викликаний передусім проблемою дегуманізації суспільства та школи як суспільного інституту.

На думку В. Біблера, трагедії ХХ ст. – війни, революції, свавілля тоталітарних режимів – привели до появи покоління самотніх, відірваних від ґрунту індивідів. З іншого боку, науково-технічна революція кінця ХХ ст. створила умови до поступової заміни замкнених структур автоматичного виробництва, де діяльність працівника є жорстко регламентованою на малі творчі групи - лабораторії, пошукові колективи, мета та сенс діяльності яких динамічно змінюються. У таких умовах вирішальною для людини стає "діяльність із самозміни", тобто робота над саморозвитком (*Біблер, 1991, с. 275*).

В. Біблер зазначає, що сучасна людина, котра прагне до саморозвитку, зіштовхується з багатьма труднощами. Окремий індивід є моральною і водночас позаморальною істотою, оскільки перебуває в ситуації "хаосу" моральності, до якого привело розуміння свободи як еґоїстичного свавілля. Водночас можна спостерігати, що поступово з цього "хаосу" народжується "космос" нової моральності – необхідності та можливості для особистості здійснювати дійсно вільні вчинки, засновані на діалозі з іншою людиною (*Біблер, 1991, с. 369*).

Як "хаос" визначає В. Біблер і сучасний йому стан культури: "Сенси різноманітних культур [культур різних історичних епох, етносів] усвідомлюються (і реально існують) у ХХ столітті вже не як вищі та нижчі сенси; кожен із них претендує на узагальнення, унікальність, зверхність". Багатоманітність і різновекторність культурних впливів може спонукати індивіда до "нестримної та безглуздої втечі від дива культури" (*Біблер, 1991, с. 374*). На думку філософа, незважаючи на труднощі включення певної особистості до ідей діалогу культур, виходом для людства ХХІ століття, способом розв'язання глобальних проблем є "буття в культурі". Це передбачає опанування людиною сенсів культури: діалогічного (взаєморозуміння "Я – Ти") та безпосередньо творчого ("світ уперше...") (*Біблер, 1991, с. 383*).

Отже, безпосередньо творчий сенс культури ("світ уперше...") за В. Біблером полягає в засвоєнні людиною нових знань, навичок і вмінь. Серед здібностей особистості провідне місце має посідати креативність, здатність висувати та втілювати в життя принципово нові ідеї. Водночас діалогічний сенс культури, намагання зрозуміти іншого визначають моральні основи саморозвитку особистості. Сукупність діалогічного і творчого сенсів зумовлює феномен культури, що перетворюється на головний засіб самодетермінації особистості, здатної обирати стратегію поведінки в різноманітних життєвих ситуаціях.

Діалогічний і творчий сенси культури мають стати зрозумілими для особистості у процесі її соціалізації, зокрема, під час перебування в закладі освіти. Допомогти вихованцеві долучитися до дива культури, а не втекти від нього (за висловом В. Біблера) можуть тільки такі вчителі, які здатні до: 1) міжкультурного діалогу на основі визнання цінності багатокультурного середовища, гідності іншої людини; 2) творчості на основі засвоєння нових філософських ідей, психолого-педагогічних підходів, технологій і методів.

Питання "буття в культурі" педагогічних працівників закладів освіти України розглядалося у працях багатьох вітчизняних науковців-дидактів. Зокрема, чільне місце в теорії педагогічної майстерності І. Зязюна посідає проблема самовиховання вчителя. У його працях самовиховання, робота педагога над собою розглядаються як необхідна умова набуття і збереження ним професіоналізму. Самовиховання подається як цілеспрямований процес, коли вчитель стає суб'єктом організації власної життєдіяльності ("Я – спеціаліст, готую себе до цього"). Такий педагог самостійно обирає мету самовдосконалення, постійно аналізує здобутки професійного зростання, займається самоосвітою (Зязюн, 2008, с. 34). У посібнику "Професійна майстерність", що вийшов за редакцією І. Зязюна, підкреслено, що самовиховання починається з усвідомлення відмінності між уявленням про себе як про майбутнього професіонала та реальними можливостями.

Мотивом-збудником роботи над собою є розуміння невідповідності між "Я-реальним" та "Я-ідеальним". Це можливо, якщо в учителя є професійний ідеал. Обмірковуючи свій шлях до ідеалу, педагог аналізує власні реалії, обирає для активного впливу ті риси професійної майстерності, які потребують розвитку (Зязюн, 2008, с. 34). Водночас потреба в самовдосконаленні, бажання відповідати професійному ідеалу можуть бути реалізовані за умови здатності педагога до самопізнання (таблиця 1). Складовою самопізнання є самоаналіз: уміння

лення, то важливою характеристикою професійного ідеалу, на який має орієнтуватися педагог, визначено: гуманістичну спрямованість професійної майстерності, бажання та вміння бачити у здобувачеві освіти особистість, гідну поваги, що проявляється в таких рисах:

- 1) домінанта на розвитку особистості;
- 2) здатність бачити особистість, відчувати її, розуміти й допомагати їй;
- 3) у кожній малій справі бачити велику мету;
- 4) "виросувати" особистість че-

Таблиця 1

Етапи самовиховання за І. Зязюном

№ етапу	Етапи самовиховання	Засоби самовиховання
I	Самопізнання	Самоспостереження Самоаналіз
II	Планування роботи над собою	Самооцінювання Самопрогнозування Самозобов'язання Особисті плани роботи над собою Девіз життя Програма самовиховання
III	Реалізація програми	Самонавіювання Самонаказ Самосхвалення Самозаохочення Самоосуд
IV	Контроль	Самоконтроль Самозвіт Самооцінка

зіставляти заплановане та зроблене, подивитися на себе очима колег, здобувачів освіти та їхніх батьків. Самоаналіз допомагає педагогу сформулювати неупереджене уявлення про реальну картину професійної майстерності та саморозвитку. На його основі постає важливий компонент самосвідомості – самооцінка, головною вимогою якої є її адекватність. Однією зі складових самопізнання є самопрогнозування: припущення щодо виникнення певних ситуацій, розробка можливих варіантів реакції на них, об'єктивна оцінка наслідків власної педагогічної діяльності (Зязюн, 2008, с. 35).

Отже, у працях І. Зязюна та його послідовників розкривається технологія самовиховання вчителя. Щодо цілей саморозвитку та самовдоскон-

рез відкриття, а не насаджування;

- 5) відповідати за свій вплив;
- 6) відчувати моральне задоволення від розвитку суб'єкта освіти (Зязюн, 2008, с. 26).

На нашу думку, саме в гуманістичній спрямованості професійного ідеалу (за теорією педагогічної майстерності І. Зязюна) проявляється діалогічний сенс культури, тобто діалог суб'єктів освіти на основі визнання гідності іншої людини та взаємоповаги. Застосування педагогом способів самовиховання – самопрогнозування, розробки та реалізації особистих планів роботи над собою – може розглядатися як прояв творчого сенсу культури. Адже головним мотивом самовиховання є бажання вчителя "побачити вперше (заново, самостійно)" світ школи, висувати нові ідеї

щодо змісту та методів організації освітнього процесу через творення себе.

Вважаємо, що культурологічний підхід до організації освітнього процесу в теорії професійної майстерності І. Зязюна реалізується через аналогію між педагогічною діяльністю та театральним мистецтвом, ідеями щодо впровадження досягнень театральної педагогіки у практику підготовки вчителів:

- матеріалом, за допомогою якого театральний актор створює художній образ, є дія, тобто вольовий акт людської поведінки, що спрямований на здійснення певної мети, у ній поєднуються в нерозривне ціле думка, почуття, уява, фізична поведінка **актора-образу** (Зязюн, 2008, с. 63). Основою сучасного освітнього процесу так само є дія педагога, де його думки та почуття передаються учням за допомогою слів, міміки й жестів; де визначальним чинником виховання стає особистий приклад, учинки вчителя: дії учня, який застосовує здобуті теоретичні знання на практиці та набуває здібностей до командної роботи під час групової, лабораторної, проєктної та ін. освітньої діяльності;

- на сцені актор бере участь у двох процесах. Один з них – життя образу, другий – життя актора, майстра та людини. Перший процес ґрунтується на сценічних почуттях, другий – на реальних думках і почуттях актора, пов'язаних з його перебуванням перед глядачами. Актор театру може збудити певне переживання у глядача за умови, якщо він уже переживав подібне, потім знайшов відчуття у глибинах власної емоційної пам'яті та поєднав з умовним сценічним подразником (Зязюн, 2008, с. 65–66).

Отже, на думку І. Зязюна та його послідовників, педагогічний працівник закладу освіти, передусім учитель філологічних дисциплін, який працює з художніми образами в літературі, історичними постатями, має опиратися на емоційну пам'ять учнів, поєднувати їхні почуття, зумовлені реальними подразниками, з емоціями, що виникають у процесі опанування навчальним матеріалом (ситуації вибору, у які потрапляють історичні особистості, персонажі літературних творів та ін.). При цьому сам учитель

має бути гранично виразним, за таких умов він здатен сприяти розвитку мистецьких, творчих обдаровань своїх вихованців.

Ідеї В. Біблера, І. Зязюна щодо впровадження культурологічного підходу у шкільну практику розвивають сучасні українські науковці та педагоги-практики. Проведене нами опитування вчителів-філологів засвідчило, що в основному педагоги розуміють необхідність мати мотивацію до особистісного саморозвитку (хоча іноді й відзначали її відсутність). Водночас педагогами недооцінена така необхідна для формування саморозвивальних процесів риса, як здатність до творчого мислення, адже це притаманно педагогу-професіоналу, креативній особистості; вона характеризується відповідними особливостями. Позитивним є те, що респонденти визнають той факт, що діяльність учителя сьогодні є надзвичайно багатогранною, підходи до роботи потребують постійного оновлення, збагачення (Shynhof, 2021, p. 220).

Нами розроблено навчально-методичний комплекс (НМК) – систему дидактичних методів і засобів навчання, що спрямовані на формування культури професійного саморозвитку вчителя-словесника в післядипломній педагогічній освіті. Метою його застосування є набуття педагогами компетентностей, необхідних для створення власної траєкторії формування культури професійного саморозвитку. Визначено такі провідні функції комплексу, а саме забезпечення методичного супроводу: організації цілісного навчального процесу формування особистісного та фахового самозростання вчителів у єдності його цілей, змісту й організаційних форм; підвищення рівня знань і вмінь учителів-словесників з теоретико-методологічних основ професійного саморозвитку, системи формування культури професійного саморозвитку вчителя-словесника; бути носієм значущих для самоосвіти і самовиховання особистості вчителя-філолога цінностей-засобів. Науково-методичний комплекс становить: план проведення занять авторської творчої майстерні (АТМ) "Розвиток філологічно обдарованої дитини в умовах Нової

української школи" (вчитель-майстер Шингоф І. Л.), навчальну програму спецкурсу "Культура професійного саморозвитку вчителя-словесника: особистісний вимір", методичний посібник "Формування культури професійного саморозвитку вчителя-філолога в системі авторської творчої майстерні".

Зокрема, програма спецкурсу передбачає удосконалення й оновлення змісту професійної підготовки вчителів, компетентностей, що сприяють особистісному самозростанню педагога, умінню самостійно здобувати нові знання. Вона сприятиме опануванню вчителями-філологами питаннями модернізації вітчизняної освіти в умовах НУШ, формуванню мотивів професійного саморозвитку засобами самодіагностики, самоосвіти і самовиховання, особистісно розвивальними потенціалами формування культури професійного саморозвитку, особливостями організації і професійного саморозвитку як творчого процесу. Програма спецкурсу допоможе набуттю компетентностей, необхідних для створення власної траєкторії життєтворчості, самоформування культури професійного саморозвитку вчителя-філолога. Зміст програми складається з таких компонентів: мотиваційно-ціннісного, інформаційно-пізнавального, організаційно-діяльнісного, емоційно-вольового, рефлексивно-оцінного. Сама особистість учителя-філолога розглядається як система. Дослідницькі, проблемно-пошукові запитання і завдання для інтерактивної, самостійної та індивідуальної роботи мають позитивне, життєтвердне мотиваційне спрямування. Передумовою здійснення переходу від усвідомленої потреби до реальної діяльності є створення програми власного професійного саморозвитку, що сприяє самовдосконаленню здобувача освіти і передбачає формулювання нових цілей, визначення нових шляхів, засобів і методів, необхідних для виконання діяльності. Програмування саморозвитку здобувача освіти залежить від вміння реалізувати життєві домагання особистості (Шингоф, 2020).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, застосування

культурологічного підходу до формування культури професійного саморозвитку вчителя-словесника, діалогічних, творчих, інтерактивних методів сприяють гуманним, партнерським стосункам, вільному розвитку, визначенню власних векторів особистісного і професійного самозростання всіх суб'єктів освітнього процесу, що сприяє підвищенню якості освіти. Вважаємо, що досвід нашої роботи сприяє упровадженню культурологічного підходу в організацію освітнього процесу, розумінню творчого та діалогічного сенсів культури (створення умов для засвоєння здобувачами моральних цінностей як основи діалогу з іншими людьми).

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Кримський, С. Б. (2018). Нації виходять з кризи завдяки культурі, релігії, ідеї державності. Українська культура. Взято з

http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/14353/Krymskyi_Natsii_vykhodiat_z_kryzy_zavdiaky_kulturi_relihii.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Педагогічна Конституція Європи. Преамбула. (2013). *Вища освіта України*, 3, 111–116. Взято з

<https://svitovid6.webnode.com.ua/news/pedagogichna-konstitutsiya-jevropi/>

Державний стандарт базової середньої освіти. (2019). Взято з <https://phm.cuspu.edu.ua/facultet/novini/1935-vidbulasia-prezentatsiia-derzhavnoho-standartu-bazovoi-serednoi-osvity.html>

Кант, И. (1966). Критика способности суждения. Сочинения в 6 томах. Т. 5. Москва: Мысль.

Шпенглер, О. (1922). Присмерк Европы. Нариси морфології світової історії. Взято з https://pidru4niki.com/1939082537775/filosofiya/filosofiya_kultura#854

Durkheim, E. (2009). Sociology and philosophy. Личностно-ориентированный подход как технология модернизации образования. Взято з

<https://sites.google.com/site/kniznaapolkavmk/bondarevskaa-e-v-licnostno-orientirovannyj-podhod-kak-tehnologia-modernizacii-obrazovania>

Фрицок, В. А. (2017). Теоретичні та методичні засади підготовки майбутніх педагогів до безперервного професійного саморозвитку. (Дис. док. пед. наук). Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Вінниця.

Кучерявий, О. Г. (2019). Феномен професійно-педагогічної культури: аспект терміносистеми її теорії у цілісному вимірі. *Вісник Національного університету "Чернігівський колегіум" імені Т. Г. Шевченка*.

Библер, В. С. (1991). От наукоучения – к логике культуры: два философских введения в двадцать первый век. Москва: Из-во политической литературы.

Педагогічна майстерність. (2008). І. А. Зязюн (ред.). 3 вид., допов. і переробл. Київ: СПД Богданова А. М.

Шингоф, І. Л. (2020). Культура професійного саморозвитку вчителя-словесника: особистісний вимір. Краматорськ: Інформаційно-видавничий відділ.

Shynhof, I. (2021). Professional self-development of language and literature teachers as perceived by postgraduate pedagogical education courses attendees. Designing an Individual Trajectory of Educator's Professional Development in the Context of the Concept of "Lifelong Learning": Collective Scientific Monograph. B. Shneider (Ed.). Dallas: USA: Primedia eLaunch LLC.

REFERENCES

Krymskyi, S. B. (2018). Natsii vykhodiat z kryzy zavdiaky kulturi, religii, idei derzhavnosti. *Ukrainska kultura*. Vziato z http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/14353/Krymskyi_Natsii_vykhodiat_z_kryzy_zavdiaky_kulturi_relihii.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Pedahohichna Konstytutsiia Yevropy. (2013). Preambula. *Yshcha osvita Ukrainy*, 3, 111–116. Vziato z <https://svitovid6.webnode.com.ua/news/pedagogichna-konstitutsiya-jevropi/>

Derzhavnyi standart bazovoi serednoi osvity. (2019). Vziato z [https://phm.cuspu.edu.ua/facultet/novini/1935-vidbulasia-prezentatsiia-](https://phm.cuspu.edu.ua/facultet/novini/1935-vidbulasia-prezentatsiia-derzhavnoho-standartu-bazovoi-serednoi-osvity.html)

<https://phm.cuspu.edu.ua/facultet/novini/1935-vidbulasia-prezentatsiia-derzhavnoho-standartu-bazovoi-serednoi-osvity.html>

Kant, Y. (1966). *Krytyka sposobnosti suzhdeniya*. Sochyneniya v 6. T. 5. Moskva: Mysl.

Shpenhler, O. (1922). *Prysmerk Yevropy. Narysy morfolohii svitovoi istorii*. Vziato z https://pidru4niki.com/1939082537775/filosofiya/filosofiya_kultura#854

Durkheim, E. (2009). Sociology and philosophy. Lychnostno-oryentirovanniy podkhod kak tekhnolohiya modernyzatsyy obrazovaniya. Vziato z <https://sites.google.com/site/kniznaapolkavmk/bondarevskaa-e-v-licnostno-orientirovannyj-podhod-kak-tehnologia-modernizacii-obrazovania>

Frytsiuk, V. A. (2017). Teoretychni ta metodychni zasady pidhotovky maibutnix pedahohiv do bezpererвноho profesiinoho samorozvytku. (Dys. dok. ped. nauk). Vinnytskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Mykhaila Kotsiubynskoho, Vinnytsia.

Kucheriavyi, O. H. (2019). Fenomen profesiino-pedahohichnoi kultury: aspekt terminosystemy yii teorii u tsilisonomu vymiri. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Chernihivskiy kolehium" imeni T. H. Shevchenka*.

Bybler, V. S. (1991). От наукоучения - к логике культуры: два философских введения в двадцать первый век. Москва: Yzdatelstvo polytycheskoi lyteratury.

Pedahohichna maisternist. (2008). I. A. Ziazun (red.). 3 vyd., dopov. i pererobl. Kyiv: SPD Bohdanova A. M.

Shynhof, I. L. (2020). Kultura profesiinoho samorozvytku vchyteliaslovesnyka: osobystisnyi vymir. Kramatorsk: Informatsiino-vydavnychiy viddil.

Shynhof, I. (2021). Professional self-development of language and literature teachers as perceived by postgraduate pedagogical education courses attendees. Designing an Individual Trajectory of Educators Professional Development in the Context of the Concept of "Lifelong Learning": Collective Scientific Monograph. B. Shneider (Ed.). Dallas: USA: Primedia eLaunch LLC.

Стаття надійшла 1. 11. 2021 р.

